

GERONTOLOŠKO IZRAZJE

Dolgotrajna zdravstvena nega

angleško: *long-term nursing care*

nemško: *die langfristige Gesundheitspflege*

francosko: *soins de longue durée*

Pojem dolgotrajna zdravstvena nega je sestavljen iz treh besed. Prva, *dolgotrajna*, poudarja, da gre za dejanje, ki traja daljše obdobje. Drugo in tretjo besedo pa združimo v besedno zvezo, *zdravstvena nega*, ki označuje strokovno disciplino, ki obravnava posameznika, družino, posamezne skupine in družbeno skupnost v času zdravja in bolezni v vseh življenjskih obdobjih s ciljem, da se doseže čim višja stopnja zdravja. Njene naloge so krepitev in ohranjanje zdravja, pomoč pacientom pri doseganju neodvisnosti pri opravljanju osnovnih življenjskih aktivnosti, sodelovanje v procesu zdravljenja in rehabilitacije. Nosilna poklica dolgotrajne zdravstvene nege sta diplomirana medicinska sestra in zdravstveni tehnik. Diplomirana medicinska sestra na področju oskrbe usklajuje delo drugih zdravstvenih delavcev in sodelavcev, kot so bolničarji-negovalci.

Dolgotrajno zdravstveno nego potrebujejo predvsem bolniki s kroničnimi nenalezljivimi boleznimi in duševnimi motnjami. Dejavnosti dolgotrajne zdravstvene nege sestavljajo tako **preventivne kot kurativne dejavnosti**. V sedanjem času je dolgotrajna zdravstvena nega usmerjena predvsem v kurativna področja, kjer se s pomočjo zdravstveno terapevtskih postopkov skuša doseči popolno ozdravitev bolezni ali vsaj omiliti njene znake. Pomembno področje dolgotrajne zdravstvene nege bi morala biti preventiva pred kroničnimi nenalezljivimi boleznimi, ki bi se začela v srednjem življenjskem obdobju in se nadaljevala v starost. Preventiva zajema vse dejavnosti,

katerih cilj je preprečevanje bolezni in zaščita pred njimi. Največje zdravstveno breme, ki ga s seboj prinaša staranje prebivalstva, so namreč nenalezljive bolezni, razvoj katerih se da z zdravim življenjskim slogom vsaj odložiti, če ne celo preprečiti.

K dolgotrajni zdravstveni negi pa sodi tudi **paliativna zdravstvena nega**. Svetovna zdravstvena organizacija definira paliativno (blažilno) oskrbo kot aktivno in celostno oskrbo, nego in spremljanje bolnikov od trenutka, ko se njihova bolezen ne odziva več na kurativno (k zdravljenju usmerjeno) zdravljenje. Zdravljenje bolečine in obvladovanje nadaljnjih spremljajočih simptomov, kot tudi lajšanje psihičnih, socialnih in duhovnih problemov, dobi potem prevladujoč pomen. Podpira življenje in sprejema umiranje kot naravno dogajanje. Glavni poudarek paliativne oskrbe je torej na lajšanju bolečine in psihosocialni podpori; združuje telesne, psihične, socialne in duševno/duhovne vidike. S tem podpira bolnika in mu omogoči, da lahko do smrti samostojno odloča o sebi. Podpira pa tudi njegove najbližje v sprejemanju resnice o stanju svojca in žalovanju.

Da bi bili dolgotrajna zdravstvena nega in dolgotrajna socialna oskrba starih ljudi v praksi učinkoviti, morata biti neločljivo povezani v enovit sistem. Tak pristop je z ekonomskega vidika veliko cenejši in v praksi učinkovitejši (ker gre za strokovno pomoč istemu staremu, onemoglemu ali bolnemu človeku). Slovenija nima niti v zakonodaji niti v praksi obeh pristopov povezanih. Priložnost, da oba strokovna pristopa povežemo, se kaže v pripravi nacionalnega sistema dolgotrajne oskrbe (in njegovega financiranja). Na tem področju lahko za zgled vzamemo dobre izkušnje evropskih držav.

Tina Lipar

Kronične nenalezljive bolezniangleško: *chronic non-communicable diseases*nemško: *die chronische nicht übertragbare Krankheiten*francosko: *maladies chroniques non transmissibles*

Besedno zvezo kronične nenalezljive bolezni sestavljajo tri besede. Slovar slovenskega knjižnega jezika definira besedo *kroničen*: »ki se počasi razvija in dolgo traja, se ponavlja«, *nalezljiv* pa: »ki ni nalezljiv«, ki se torej, ne prenaša z osebe na osebo, in besedo *bolezen* kot »motnjo v delovanju organizma«.

Kronične nenalezljive bolezni so po definiciji Svetovne zdravstvene organizacije bolezni, ki so *neozdravljive in različno hitro napredujejo* do smrti. Najbolj pogoste kronične nenalezljive bolezni v Evropi so bolezni srca, rak, bolezni dihal, sladkorna bolezen in duševne bolezni. Razvoj različnih kroničnih bolezni je v veliki meri odvisen od istih dejavnikov tveganja – nezdrave prehranske navade, visoki energijski vnosi hranil, pomanjkanje telesne aktivnosti in kajenje. Poleg naštetih so dejavniki tveganja tudi vnos alkohola, onesnaženost okolja, starost in dedni faktorji. Ker imajo različne kronične bolezni skupne dejavnike tveganja, se pogosto zgodi, da se pri istem človeku razvije več kroničnih bolezni. Na njihovo razširjenost poleg dejavnikov tveganja odločujoče vplivajo še socialne, ekonomske, bivalne in življenjske okoliščine. Predstavljajo jih izobrazba, dohodki, bivanjsko in delovno okolje, doživljanje življenja in svoje vrednosti. Zato je pri zdravljenju kroničnih nenalezljivih bolezni potreben celosten pristop, ki povezuje telesne, duševne in socialne razsežnosti.

Zdravstvene statistike vedno znova potrjujejo, da so dejavniki tveganja in njihovi vplivi v revnih in zanemarjenih okoljih bolj izraženi. Več jih je tam, kjer so ljudje slabo izobraženi, kjer prebivajo v slabih bivalnih okoljih in se slabo hranijo. Tam je več kajenja in alkohola, zdravstvena

zavest je pomanjkljiva, pomanjkljiva pa sta tudi zdravstveni nadzor in oskrba.

Kronične bolezni predstavljajo enega izmed najpomembnejših izzivov, s katerimi se srečujejo zdravstveni sistemi. Številni ljudje s kroničnimi boleznimi preživijo znaten del svojega življenja, vendar vseskozi potrebujejo zdravstveno oskrbo. Kronične bolezni prizadenejo bogate in revne, mlade in stare, moške in ženske. Res pa je, da se zaradi podaljševanja življenjske dobe kopičijo predvsem v starosti. Prizadenejo več ljudi kot nalezljive bolezni in v Evropi pomenijo največje zdravstveno breme.

Tina Lipar

Gospod Peter, singleton – samovalecangleško: *singleton*

Gospod Peter, zmeren pri jedači in pijači ter zadržan pri prakticiranju drugih telesnih užitkov, je prebrodil leta, ko je nekaj njegovih vrstnikov pri petdesetih pokosil infarkt. Da je pri sedemdesetih še lahko odložil odhod v pokoj, gre nekaj zaslug podedovanim trpežnim genom in – medicini, ki je uspešno, zmeraj uspešneje, dušila pojave staranja in prvih poklicnih bolezni. V firmi so ga porabili do zadnjega, saj je bil voljan prevzemati delovne naloge v raznih krajih, kjer so potekale montaže. Treba mu je bilo zgolj napolniti potovalko in zakleniti samsko stanovanje. Sicer pa je bilo tako od vsega začetka: ko so si kolegi njegovih let ustvarjali družine, je bil gospod Peter zdoma pri delovnih opravilih, s čimer si je sicer nekaj malega prihranil (»za stara leta«), a ker se pri izbiranju neveste ni utegnil preveč ustavljati, je bil nazadnje pred odhodom v pokoj brez družine. Taki gospodje pozneje sicer radi modrujejo, da »nobena ni bila prava«, a to niti kot tolažba ni kaj prida. Navsezadnje, tudi potencialne neveste lahko sumničavo sklenejo, da mora biti s takim še-zmeraj-fantom nekaj narobe, če se pri teh letih še ni oženil. Kakorkoli že, ko se je gospod Peter stopil v pokoj, je bil glede na svoja leta še povsem

»opravilno sposoben«. Sprijaznjen s svojim samskim stanom je sprejemal, kar je življenje ponujalo: z družbo prijateljev, dobrih prijateljev, bi se dalo reči, je hodil v hribe, bral znanstveno fantastiko in ob torkih igral tarok. Če se natanko pretehta, gospod Peter po naravi ni ne samotar ne pustež. Nihče ga ni štel za čudaka ali – bognedaj – za ljudomrzneža. Vedel pa je, to že, da pride čas, ko bo toliko betežen, da bo potreboval pomoč že pri drobnih vsakdanjih opravilih. S svojimi, ker jih ni imel, ni mogel računati, z institucijo, ki se temu posveča, pa je. Takrat bo šel v *dom* (»dom za ...«, plus različno duhoviti evfemizmi za nadležne starčke).

Virtualni gospod Peter (ali pa gospa Ana, je vseeno), prestavljen v resničnost, bo imel hud problem. Pravzaprav bo problem on sam. No, ne čisto sam. Gospodov Petrov bo – v Evropi, zaenkrat – preprosto preveč in ne bodo se mogli zanašati na »dom«.

Tako so spoznale socialna antropologija, gerontologija, sociologija ter statistika, ki je vzela v roke svoja orodja, signale sta sprejeli ekonomija in politika, ter – sklicujoč se druga na drugo – ugotovile, da so se v evropski demografski strukturi izvršile korenite spremembe. Imenujejo se *staranje prebivalstva*. Mednarodna strokovna javnost jih zaznava, jim posveča svojo pozornost in tipa za rešitvami. Kako bo to šlo dalje, bomo videli, a pričujoči zapis nima tega namena.

Da je gospod Peter samo eden izmed kazalnikov teh sprememb, je očitno. Saj ne more biti *edini primer* staranja, da bi moglo zadoščati, če se govori samo o »primeru gospoda Petra«. Tako je postal Peter še onomaziološki problem: kako se temu reče (kar je gospod Peter s svojo zgodbo), da se bo vedelo, da govorimo o njem, ne pa o čem drugem. Ko so govorili o njem v angleščini, so ga poimenovali *singleton*. Angleščina bi imela na izbiro izraza *single man/woman*, a čeprav beseda *singleton* lahko pomeni tudi 'samec', se zdi za angleščino prenos osnovnega pomena iz iger s kartami res primernejši.

O *singletonih* bomo seveda govorili tudi po slovensko. Naslonitev na ustreznično razmerje *single man/woman* - *samec/samica*, opisno *samski moški/-a ženska*, je za slovenščino slabo glede na izrazoslovno teorijo. Slovar slovenskega knjižnega jezika namreč določa za osnovni pomen *samec/samica* 'žival moškega/ženskega spola', pomen 'neporočen moški/ -a ženska', je na drugem mestu in spričo rahle stilne zaznamovanosti neprimeren za nevtrarno poimenovanje. Beseda *samotar* je sicer nevtralna, vendar za gospoda Petra, kakor se vidi iz opisa v njegovi zgodbi, pomensko neustrezna: gospod Peter ni *samotar* (angl. *solitary, eremite*; SSKJ: 'kdor živi sam, brez stikov, povezave z drugimi'), ni *samotnež* in *čudak* in ni »*po-sili-sam*« deseti brat. Gospod Peter seveda je *samski* (in gospa Ana je *samska*) in to je stilno nevtrarno ter poimenovano ustrezno tudi v posamostaljeni obliki *samski/samska*, vendar je vloga posamostaljenih pridevnikov na *-ski* bolj nanašajnska kakor označevalna (Podlimbarski, Štajerska, Prekomorska), zato so okorni sobesedilno, npr. v *dom* so sprejeli *pet samskih*.

Slovenščina lahko tvori poimenovanja avtonomno, npr. za predmetni svet materialne kulture (recimo v zgodovinskem razvoju čebelarkega, rokodelskega, poljedelskega, gozdarskega, lončarskega, ribiškega itd. izrazja), lahko pa se tvorbeno (pojmovno, poimenovalno ali oboje) nasloni na dajalni jezik. V gramatiki, pravu je bila to nekoč v precejšnji meri latinščina, v razcvetu knjižne slovenščine druge polovice devetnajstega stoletja nemščina, v sodobnosti zlasti angleščina.

Da bi udobno prevzeli besedo *singleton* ('edina karta določena barve v roki'), kakor so jo za razpravljanje o gospodu Petru uporabili v angleščini, za slovenščino ne pride v poštev. Prevzemanje je poslednja možnost.

Angleška *single* v besedi *singleton* prek prenosa iz bridža oz. iger s kartami deloma izraža »samost«, »edinost« glede na kaj (tj. glede na ostale barve kart v roki), ne zajema pa druge pojmovne sestavine, ki je skupaj s *single* kriva, da

se z gospodom Petrom sploh ukvarjamo, tj. *star*, saj dokler je bil Peter *samski*, pa (še) ni bil *star*, tudi ni bil poimenovalni problem. Leksikografsko bi bila naloga tako povečana še za podatek, da gre za *osebo*. Ko bo Webster v svoj razvid zajel besedo *single-ton* v aktualnem pomenu, bo moral pristaviti še (četrti) pomen z razlago, ki bo prinašala podatek, da se nanaša na *osebo*, ki je *sama* (= *samska*) + *stara*.

Kljub temu se naslonitev na razmerje: angleška besedna podstava *single* s slovensko *sam* (ne pa 'edini', 'posamezen') še najbolj smotrna. Samostalnikov s pomenom podstavne sestavine *sam*, ki bi bili primerni za označevanje »primera gospod Peter«, kakor smo za slovenščino pregledali, ni, sta pa glagola *samevati* in *samovati*, ki – značilno – nista razvila vsak svojega izglagolskega samostalnika. *Samevati*

(sedanjik *samevam*) z zmeraj naglašanim *é* v priponi (-*éva*-), kot npr. *vidévati*, je v SSKJ s prvim pomenom 'biti, živeti sam, brez stikov, povezave z drugimi' blizu pomenu za *samotarja*, tako da je za našo nalogo neustrezen. Glagol *samovati* (sedanjik *samujem*), ki ga SSKJ sicer šteje za starinskega in mu v celoti pripisuje pomen in stilnost glagola *samevati*, pa je z zmeraj naglašanim *á* v priponi -*ova*-/-*eva*- (*kupovati*, *pričevati*), za tvorbo izglagolskega samostalnika prost: *samoválec*, hkrati pa priponsko obrazilo za delujoče osebe -*lec* dodaja smostalniku nekaj dinamičnosti (kot *stanovati* – *stanovalec*).

To je torej predlog: gospod Peter – singleton – je samovalec, gospa Ana pa *samovalka*, in upati je, da njuno *samováenje* vsaj ne bi bilo nikomur v napoto.

Tomo Korošec